

OLIY HARBIY TA'LIM MUASSASALARI KURSANTLARIDA LIDERLIK SIFATLARI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI

Djabbarov Anvar Axrorovich,

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari mutaxassislarni tayyorlash markazi
boshlig'i, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), polkovnik.*

Tel.: +99890-336-77-29

e-mail: djabbarov.anvar01@gmail.ru

O'tgan tarixning har bir davrida va hozirgi zamon faoliyatida sohaning fidoiy, yetakchi, tashabbuskor, innovatsion g'oyaga boy, ijtimoiy faol, yangicha boshqaruv amaliyotiga ega bo'lgan, optimist, mustqil fikrga ega, o'ziga ishongan kabi sifatlarga ega kadrlarni tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur holat harbiy faoliyat subyektlari uchun ham muhim sanalib, kursant – bo'lajak ofitser – harbiy rahbar uchun har qanday sharoitda muvaffaqiyatga erishish garovi sanaladi. Armiyamizning boshqaruv korpusi hisoblangan ofitserlik unvonni olish uchun tahsil olayotgan kursantlarimizning xulq-atvorida liderlik sifatlari shakllanishining psixologik xususiyatlari, lider shaxsga xos psixologik sifatlari, lider va jamoa o'rtasidagi munosabatlar, mavaffaqiyatli ishlashga ta'sir etuvchi psixologik shart-sharoitlar, mustaqil qaror qabul qilish, kommunikatsiyadagi ustunlik kabi xususiyatlar bilan ilmiy jihatdan asoslash psixologiya oldida turgan muhim masalalardan biridir.

Harbiy jamoada har doim ofitserlardan liderlik, o'ziga ishonch, mustaqillik, g'ayratlilik, aqliy yetuklik, kasbiy kompetentlik, qat'iylik, mardlik, jasurlik kabi xususiyatlarni talab etishi tabiiy. Bundan tashqari, liderlik fenomeni harbiy topshiriq va vazifalarni o'z vaqtida bajarish, qo'l ostidagi harbiy xizmatchilarni mohirona boshqarish, jamoa uchun doim namunali boshliq bo'la olish, har qanday murakkab sharoitlarda vaziyatdan chiqib keta olish, topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish holatini to'g'ri tashkil eta olish kabilarni ta'minlovchi ofitserning psixologik sifatlaridan biridir.

Professor E.G'.G'oziyev ta'kidlashicha, muayyan vazifalarda insonning individual xususiyatlari faoliyat va munosabatlar jarayoniga, guruh a'zolari oldida turgan maqsad va vazifa talablariga mos kelsa, u lider hisoblanadi. Agar guruh oldidagi vazifa va talablar o'zgarsa, boshqa inson liderlikka o'tishi mumkin[6,76]. Demak, jamoaviy faoliyatda masalan, dam olish vaqtlarida liderlik funksiyasini boshqa kishi ham olishi mumkin. Bundan tashqari, rasmiy lider – yuqori tashkilot rahbarlari tomonidan muayyan vazifalarni boshqarish uchun tayinlangan buyruq bilan belgilangan boshliqdir. Uning yuridik huquqlari, burch va vazifalari bo'ladi, deya ilmiy asosli ta'rif bergan.

Tadqiqotchi N.V.Misen liderlikni ma'muriy, huquqiy va ijtimoiy vakolatlar asosida, guruhning ish faoliyatini boshqaruvchi hamda ularning motivatsiyasini oshiruvchi shaxs deb ta'riflaydi[4,61]. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, liderlik taqsimlangan vazifalarni bajarishda boshqalardan faol, boshqalarni bajarishga undovchi yoki ularni yetaklovchi, guruh harakatlarini muvofiqlashtirib boruvchi shaxsdir.

Umuman olganda, liderlik tushunchasi hozirgi kunda barcha psixolog olimlarning e'tiborida bo'lgan masalalardan biridir. V.Rumyansevaning so'zlariga ko'ra, liderlik fenomeni keng qamrovli masala, uni tavsiflashda ko'plab fanlar ma'lumotlari birlashishi lozim. Biroq, bunday shaxslar ko'proq hamkorlik qilishga moyil, fidoiy, rostgo'y, va mehribon bo'lishadi[5,45]. Zamonvay psixologiyada lider masalasi psixologik, falsafiy, ijtimoiy va siyosiy jihatdan tushuntirilishi lozim.

Bu borada yevropalik tadqiqotchi D.K.Daylning "Liderlik hamma uchun ham xos bo'lgan sifat emas, uning zamirida o'ziga xos psixologik qobiliyatlar, individual-psixologik sifatlar, kasbiy kompetensiyalar, ijtimoiy-psixologik sifatlar, asab tizimining o'ziga xos xususiyatlari kabilar mujassamdir" degan fikri o'rinli hisoblanadi[1,96]. Demak, liderlik sifati ko'p qirrali faoliyatdir.

Psixologiya sohasida o'zining ilmiy qarashlariga ega olim T.Shibutanining ta'kidlashicha, liderlik tushunchasini tavsiflashda yoki unga aloqador ma'lumotlarni tahlil etishda, fanlararo integratsiya holatini hisobga olish lozim. Chunki, ushbu tushuncha zamirida inson faoliyati va uning imkoniyatini baholovchi ko'plab xarakterologik xususiyatlar aks etgan[7,96]. Haqiqatdan ham, ko'plab psixologik adabiyotlarda rahbar va lider tushunchasining tavsifi borasida bahsbop mulohazalar mavjud. Ya'ni rahbar va lider o'rtasidagi farqlar nimada? Rahbarning liderdan farqi shuki, unda qonuniy vakolat bor, ya'ni vazifa berish va jazolash, rag'batlantirish, lider esa, bunday vakolatdan holi shaxslar hisoblanadi.

Tadqiqotchi A.T.Zubning ta'kidlashicha, yetakchilik xususiyatlari yuqori bo'lgan shaxslar nafaqat samarali boshqaruv usullaridan xabardor bo'ladi balki, boshqalarga maslahat bera oladigan, har qanday rahbarlar bilan murosa qila oluvchi, yuqori kommunikativ qobiliyatga ega, boshqalarga tavsiya va taklif bera oluvchi shaxslardir[2, 110]. Demak, boshqaruv kompetentligi yaxshi rivojlangan harbiy xizmatchilar, har qanday sharoitda murosa qila oladigan, boshqalarga maslahat va yo'l-yo'riq ko'rsata oladigan tajribali shaxslar bo'lishi ehtimoldan holi emas.

Tadqiqotchi S.R.Kovining rasmiy mulohazalarida "Lider guruhda bo'lishi shart emas, rahbar esa, bunday sharoitlarda o'z joyida bo'lishi lozim"[3,246] deya, ta'rif bildirgan. Demak, liderlikni tushuntirishda unga tegishli ma'lumotlarni faqat ijtimoiy-psixologik jihatdan emas balki, boshqaruv psixologiyasi, tashkiliy

psixologiya kabi sohalar bilan tushuntirishni nazarda tutadi. Chunki boshqaruv psixologiyasi bo'yicha qilingan ko'plab tadqiqotlarda, rahbar va liderlik fenomenlarining o'ziga xos ta'riflari va konseptual asoslari batafsil yoritilgan.

Ofitserlar tarkibi chidamli va o'ziga xos fikrlash uslubiga ega bo'lganligi bois, ulardagi shaxslilik sifatlarini tadqiq etish qiyinchligi ehtimoli yuqori ekanligidan dalolat beradi. Ya'ni, serjant lider – bu boshqalarga ular o'ylaganidan ko'ra ko'proq narsani qilishga yordam beruvchi insondir. Bir serjantning liderlik sifatleri boshqa serjantlarning imkoniyatlarini ochishga keng yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, kursant – bo'lajak ofitser – harbiy rahbarlarda liderlik sifatlarini shakllantirishda “emotsional bilimdonlik”, “o'z emotsiyalarini boshqarish”, “empatiya”, “ijtimoiy-axloqiy yetuklik”, “ma'naviy yetuklik”, “emotsional yetuklik”, “ijtimoiy intellekt”, “jamoada yetakchilik” va “o'zgalari kechinmalarini sezuvchi” kabi asosiy psixologik omillar ijobiy ta'sir ko'rsatganligi ma'lum bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Дайл Д.К., Трансформирующее действие лидерство / Д.Дайл, Дж.Канджеми, К.Ковальски // Психология. Журнал высшей школы экономики. 2004. Т. 1. - № 1. – С 96 -109.
2. Зуб А.Т., Психология управления: Учебник и практикум для академического бакалавриата / А.Т. Зуб. - Люберцы: Юрайт, 2015 – С 110.
3. Кови С.Р., Семь навыков высокоэффективных людей. Мощные инструменты развития личности: пер. с англ./ С.Р.Кови. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – С 246.
4. Мисен Н.В., Теория социального управления. – СПб., Сев. зап. Акад. гос. служб. 1998. – С 61.
5. Румянцева В., Лидер: Опыт изучения психологии неформального лидерства / Санкт-Петербург. СПб., 1996 – С 45.
6. G'oziyev E.G'. Sotsial psixologiya. T., Universitet – 2010. – 76 B.
7. Eshmurodov O. OILA MUSTAҲKAMLIGINI TA'МИНЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ОМИЛЛАРИ //Scienceweb academic papers collection. – 2022.
8. Norbosheva, M. (2023). ИГРА КАК СРЕДСТВО ОВЛАДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(2). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8384>
8. Norbosheva, M. (2022). МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДА МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛА ШАХСИНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7459>
9. Norbosheva, M. (2022). О ТЕХНИКЕ НАЧАЛА РАЗГОВОРА С КЛИЕНТОМ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОМ КОНСУЛЬТИРОВАНИИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/7456>